

УДК 339.13: 332.012

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ЗА УМОВ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Уманців Ю. М.

Доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету.

Дуцька А. С.

Аспірантка кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету.

Анотація. *Конкуренція між учасниками ринкового простору, як відомо, є рушійним фактором розвитку економічної системи і запорукою її прогресивних змін. Питання підвищення конкурентоспроможності національної економіки за умов поширення сучасного рівня глобалізації набуває все більш вагомого значення. Для здійснення успішної фінансово-господарської діяльності суб'єктам господарювання важливо проводити моніторинг конкурентного середовища, в якому функціонують економічні агенти. З огляду на циклічність економічного розвитку, про що беззаперечно свідчить ретроспективний огляд історичного досвіду, доцільно проаналізувати еволюцію поглядів на теорію конкуренції провідних науковців, які приділяли цьому явищу значну увагу. При цьому необхідно виокремити й наявні неоднозначні аспекти прояву конкуренції. Зважаючи на динамічність розвитку конкурентних відносин між економічними агентами, слід виявити основні тенденції взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності з урахуванням змін конкурентного середовища внаслідок глобалізаційних процесів та відмінності їх регулювання в країнах ЄС та США.*

Ключові слова: економічна конкуренція, конкурентні відносини, конкурентне середовище, глобалізація, суб'єкт підприємницької діяльності.

Постановка проблеми. Конкуренція є важливим стимулюючим засобом підвищення соціально-економічної ефективності та створення сприятливого клімату для сталого інноваційного розвитку країни. Впродовж тривалого періоду теорія конкуренції привертала до себе увагу значної частини дослідників, то ж постає необхідність в узагальненні та виокремленні основних положень результатів їх досліджень. Особливої актуальності нині набуває виявлення змін у тенденціях взаємодії контрагентів на фоні загострення конкурентної боротьби, що є результатом стрімкої глобалізації.

Мета статті – аналіз становлення та розвитку конкуренції в умовах розгортання глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розвитку конкуренції приділено значну увагу таких науковців, як В. Осіпов [1], Ф. Хайєк [2], С. Светуньков [3], А. Гальчинський [4], О. Диба [10], В. Геєць [11], Б. Кваснюк [11], А. Герасименко [12, 13], Г. Лозова [7], В. Клименко [7], С. Кіреєв [11], В. Талах [11], Г. Филюк [10], О. Шнипко [11], А. Щербак [11], А. Толоконніков [15] та інші.

Основні результати дослідження. Проведений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що таке явище, як конкуренція має як своїх апологетів, так й антагоністів, що не можна залишити поза увагою. Частина дослідників, представником якої є, зокрема, Н. Флігстін

відстоюють думку про те, що конкуренція є скоріш за все руйнуючою силою, яка збільшує ризик розриву відносин [1, с. 39]. Деякі ж вчені не проти самої конкуренції як такої, однак мають претензії із приводу ідеалізації досконалої конкуренції. Так, Ф. Хайєк вважав, що «ентузіазм із приводу досконалої конкуренції в теорії на диво часто поєднується з підтримкою монополії на практиці» [2].

С. Светуцьков, розвиваючи підхід Ф. Хайєка, стверджує, про необхідність відмовитися від моделі «досконалої конкуренції» й вивчати конкуренцію на реальних ринках, оскільки висновки, що випливають із дослідження «досконалої конкуренції», є протилежними економічним реаліям [3, с. 62].

А. Гальчинський наголошує на тому, що конкуренція в її «універсальній визначеності» є продуктом індустріальної економіки, економічним механізмом трансформації феодального суспільства в капіталістичне. Вчений протиставляє конкурентному ринку конвергентний, який, на його думку, є базисом постіндустріальної економіки та являє собою простір, на якому контрагенти взаємодіють не на принципах змагальності, а «на принципах паритету і довіри» [4, с. 7-8]. Безсумнівно, кожна з вищезазначених позицій заслуговує на життя, проте більшість дослідників все ж таки наголошують на визначальній ролі конкуренції в процесі економічного розвитку. Слід зазначити, що впродовж XVII-XX ст. увага дослідників приділялася як вивченню конкуренції, так і монополії (рис. 1).

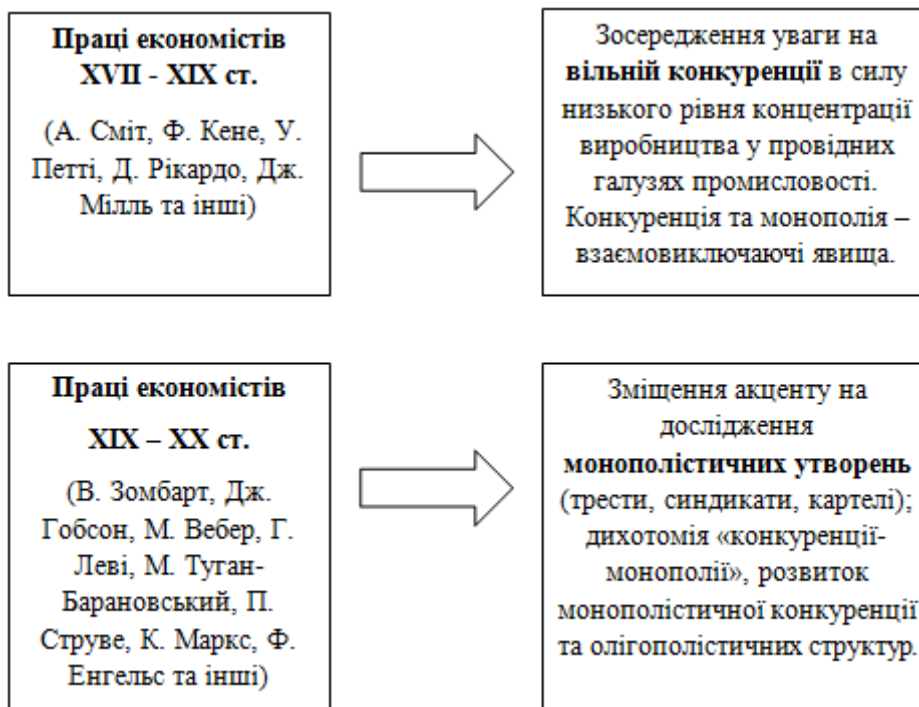

Рис. 1. Фокус дослідження проблем конкуренції провідними економістами XVII-XX ст.

Джерело: складено авторами на основі [5, с. 14-19].

Становлення конкурентних відносин пов'язують із виникненням в економічному просторі суб'єктів підприємницької діяльності, характер розвитку відносин між якими безпосередньо впливає на стан економічної конкуренції в країні. Так, не можна не погодитись з висловлюванням німецького економіста В. Зомбарта, який на початку XX ст., характеризуючи принцип конкуренції, зазначав про те, що немає інших форм, а є тільки постійне творення нового. При цьому творцями нового є окремі суб'єкти, оскільки виключно їхній волі економіка зобов'язана своїм існуванням. Кожному надана повна свобода для застосування його сил і можливостей, а сфера його панування простягається до тієї межі, яка

визначена таким суб'єктом самостійно [6, с. 43]. Не можна не погодитись з думкою Г. Лозової та В. Клименко з приводу того, що на сучасному етапі свого розвитку конкурентні відносини формуються ще й за допомогою механізму адвокатування конкуренції [7, с. 14-15].

Безумовно, конкурентні відносини між суб'єктами економічної діяльності мають тенденцію змінюватись залежно від історичних, економічних, політичних факторів, стану господарської системи в країні тощо. Зі зміною економічних умов розвитку суспільства трансформується й конкурентне середовище, у межах якого функціонують економічні агенти. Оскільки розвиток підприємництва, а надалі й конкурентних відносин між підприємствами, є необхідною умовою для забезпечення прогресивних змін в економіці, доцільно проаналізувати їх особливості в масштабах міжнародного досвіду.

Однак серед негативних проявів конкуренції в економічній літературі кінця XIX – початку XX ст. вказувалося на проблеми нерівноправних стосунків між великим капіталом і дрібними підприємцями і на можливості зниження якості продукції, що зумовило прагнення знизити її собівартість у процесі конкурентного протистояння. Наприкінці XIX ст. спектр наукових пошуків значно розширився. Вчені почали звертати увагу на загострення конкуренції, активізували дослідження її існуючих форм, а також появу нових. Предметом детального і глибокого аналізу економістів стали проблеми переростання конкуренції у монополію, їх співіснування та співвідношення, а також виникнення нового типу ринкових структур монополістичної конкуренції [8, с. 95].

Актуальною проблемою, що аналізувалася українськими економістами, стало питання про те, як саме великі розміри підприємств впливають на організацію виробничого процесу загалом. У працях українського економіста М. Бунге було сформульовано позицію про те, що господарська свобода та приватне підприємництво повинні доповнюватись ідеями державного регулювання з метою вдосконалення ринкової інфраструктури. Економічний лібералізм був притаманний раннім науковим працям дослідника, поволі перетворюючись у позицію, що передбачає поєднання переваг ринкового механізму із цілеспрямованим впливом держави. Існує думка, відповідно до якої М. Бунге належить більше не до захисників вільної конкуренції, а до числа тих українських економістів, що вважали можливим ефективний розвиток ринкових процесів лише за умови їх підтримки державою. Однак така підтримка має відбуватись із забезпеченням правових гарантій захисту приватної власності і підприємництва, врегулювання відносин між працею і капіталом, запровадження механізмів антимонопольного законодавства тощо [9, с. 446-447].

На сьогоднішній день інтенсивність економічної конкуренції між окремими суб'єктами господарювання зростає пропорційно до поширення глобалізаційних процесів [10, с. 22-23].

Необхідно також ураховувати, що в умовах глобалізації змінюється зовнішнє середовище діяльності суб'єктів господарювання, зокрема:

- національні ринки споживчих товарів, капіталів, технології, робочої сили тощо щоразу більше інтегруються один з одним і включаються в єдиний світовий ринок, де іноземні фірми діють на однакових правах з національними, а передача інформації та розрахунки здійснюються у режимі реального часу через Інтернет;
- обсяг та умови реалізації товарів дедалі частіше визначаються не на ринку, як це було раніше, а ще до початку виробництва, на базі довгострокових контрактів з конкретними замовниками;
- у загальному обсязі пропонованої на ринку продукції щоразу більшу роль починають відігравати не стандартні матеріальні блага, а послуги, науково-технічні розробки, а також складні технічні комплекси за індивідуальними замовленнями;

- ціни визначають витратами на одиницю споживчого ефекту, а не на одиницю продукції. В міру насичення ринку зростає роль нецінової конкуренції, спостерігається суттєва деформація цін для різних сегментів ринку;
- у структурі витрат виробництва підвищується частка трансакційних, спрямованих в інші сфери і галузі діяльності та авансованих витрат [11, с. 26].

Слід зазначити, що відносини між суб'єктами підприємницької діяльності базуються на економічній владі, а характер їх розвитку загалом визначається співвідношенням конкуренції та монополії в економічній системі, в якій безпосередньо відбувається взаємодія контрагентів (рис. 2).

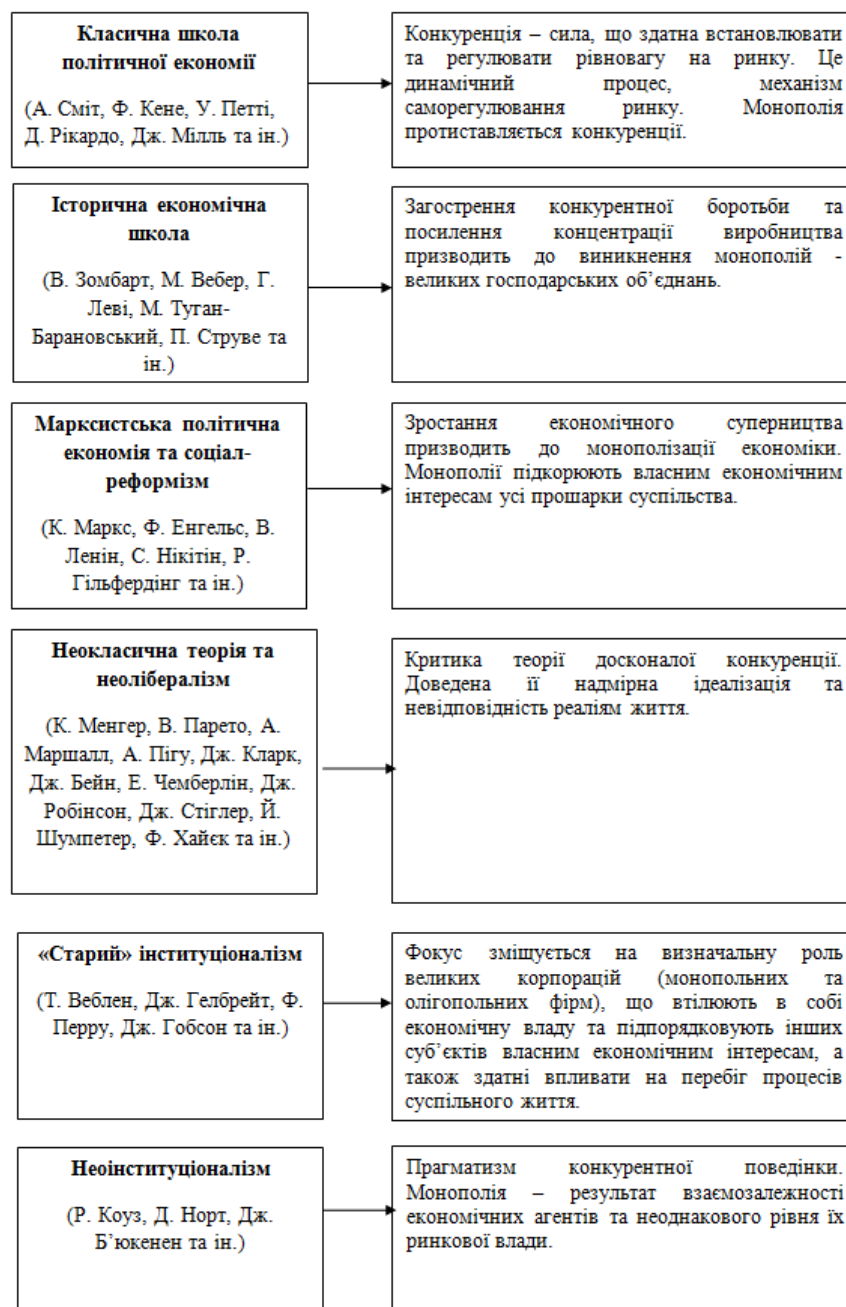

Рис. 2. Еволюція поглядів про конкуренцію та монополію основними науковими течіями.

Джерело: складено авторами на основі [5, 13].

«Епоха вільної конкуренції та монополія капіталістичного періоду економічного розвитку змінилися монополістичною конкуренцією та олігополією як визначальними ринковими структурами ХХ ст.» [12, с. 32]. Варто зауважити, що «монополія являється каталізатором еволюції належної ресурсам економічної влади» [12, с. 34].

Конкурентні відносини мають свої особливості розвитку залежно від територіального принципу, що зумовлено специфічним ставленням суспільства до конкуренції, законодавчим регулюванням конкуренції тощо. Так, наприклад антимонопольне право США, як відомо, засуджує будь-які прояви монополізації та будь-які відносини між суб'єктами підприємницької діяльності, що можуть призвести до монополізації.

Натомість норми антимонопольного законодавства країн ЄС відзначаються більшою ліберальністю з цього приводу і «більш орієнтовані на недопущення зі сторони суб'єктів господарювання свідомих дій, направлених на обмеження конкуренції» [14, с. 78]. Така особливість антимонопольного законодавства країн Європейського Союзу обумовлена тим, що під час розробки та підписання Римського договору в 1957 р. щодо створення Європейського економічного співтовариства найбільшими в світі компаніями були, головним чином, американські. Для зміцнення позицій в світовій торгівлі європейських компаній країни-учасниці Римського договору були зацікавлені в тому, щоб в рамках Спільного ринку ЄС існували достатньо могутні європейські компанії [14, с. 70].

Не можна оминати той факт, що в силу глобалізації основні тенденції розвитку конкурентних відносин зазнали певних модифікацій, оскільки нині наявна ситуація, за якої відбувається як посилення конкуренції на ринках, так і зміцнення монопольних позицій окремих суб'єктів господарювання. Як справедливо зазначає Г. Филлок, це призвело до наступних наслідків: конкуренція, а відповідно і конкурентні відносини, втрачають класичні форми і стають глобальними за характером; посилення процесів монополізації та інтеграції на внутрішніх ринках змінилося на розвиток та створення ТНК, які взаємодіють між собою, утворюючи в результаті традиційні картелі, так звані «карусельні угоди», угоди про спільне використання збутових систем та ін. [5, с. 154-158]. «Така ситуація супроводжується виникненням і зміцненням відносин взаємодії та співробітництва між підприємствами, не властивих «нормальній» конкуренції з її антагонізмом» [5, с. 158].

Оскільки динаміка розвитку конкурентних відносин безпосередньо залежить від наявного стану підприємництва в країні, необхідно зосереджувати зусилля на забезпеченні умов для вільного розвитку середнього та малого бізнесу. Основними проблемами, які стримують розвиток підприємництва, є, зокрема, недосконалість системи оподаткування, стійка тенденція до збереження високих витрат часу на проходження офіційних процедур для започаткування нового бізнесу, зростання витрат підприємців на проходження довільних процедур, збереження значних обсягів витрат, пов'язаних із ліквідацією підприємств, зростання витрат підприємців на реєстрацію власності в Україні, недосконала система співпраці між державою, підприємницькими структурами та громадськими організаціями. [15, с. 8].

Висновки. Посилення глобальної економічної нестійкості актуалізує проблему забезпечення збалансованості між процесами лібералізації глобального переміщення ресурсів, з одного боку, та забезпеченням глобального узгодження національних інтересів і наддержавного регулювання основних структурних пропорцій обміну – з іншого. Конкуренція за домінування на ринку залишається рушійною силою розвитку економіки. За умов глобалізації конкуренція модифікує середовище функціонування економічних агентів та визначає нові підходи до досягнення панівних позицій корпорацій у глобальному просторі.

Список використаної літератури

1. Осипов В. С. Теория конкурентного взаимодействия хозяйствующих субъектов: монография / В. С. Осипов. – М. : ПАЛЕОТИП, 2013.
2. Хайек Ф. А. Индивидуализм и экономический порядок [Электронный ресурс] / Центр гуманитарных технологий // Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/6143/6148>.
3. Светульников С. Теория конкуренции: абстрактное и идеализированное / С. Светульников // Современная конкуренция. – 2009. – № 4. – с. 60-66.
4. Гальчинський А. Конвергентний ринок – методологія перспективи / А. Гальчинський // Економіка України. – 2014. – № 1. – с. 4-20.
5. Филлюк Г. М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: монографія / Г. М. Филлюк. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 404 с.
6. Зомбарт В. Современный капитализм / В. Зомбарт. – Т. 3. – М.; Л., 1930.
7. Лозовая А. М. Адвокатирование конкуренции в современных условиях: направления и перспективы: монография / А. М. Лозовая, В. В. Клименко. – К.: Центр учебной литературы, 2014. – 160 с.
8. Фещенко В. М. Дослідження проблем становлення та розвитку ринкового господарства в працях економістів України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: монографія / В. М. Фещенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 187 с.
9. Бунге М. Сучасний дискурс / М. Бунге; [за ред. В. Д. Базилевича]. – К. : Знання, 2005. – 697 с.
10. Диба О. Вплив глобалізації на соціально-економічний стан України / О. Диба, Є. Осадчий // Ринок цінних паперів України. – 2014. – № 7. – с. 19-28.
11. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: монографія, у 3 т. – Т. 3: Конкурентоспроможність української економіки / за ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 556 с.
12. Герасименко А. Монополія та економічна влада: історико-економічний аналіз / А. Герасименко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 3. – с. 23-35.
13. Герасименко А. Еволюція теорії конкуренції в історії економічної думки ХVІІІ-ХХ ст. / А. Герасименко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2009. – № 1. – с. 102-114.
14. Толоконников А. Запрет на ограничение конкуренции в Евросоюзе / А. Толоконников // Обозреватель. – 2006. – № 12. – с. 70-78.
15. Остафій М. Державна підтримка підприємництва – ефективний механізм впливу на економічні процеси в суспільстві / М. Остафій // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 6. – с. 7-9.

THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC COMPETITION IN CONDITIONS OF INCREASING PROCESS OF GLOBALIZATION**Umantsiv Y.**

Doctor of Economics, Professor of Economic theory and Competition policy Faculty of Kyiv National University of trade and economics.

Dutska A.

PhD Student of Economic theory and Competition policy Faculty of Kyiv National University of trade and economics.

Abstract. *Competition between participants of market environment is a driving force of economic system development and a guaranty of its progressive changes. In conditions of broadening modern level of globalization the questions of increasing the competitiveness of national economy obtains a great importance. In order to provide successful financial and economic activity of companies it is very important to conduct the monitoring of competitive environment where are functioning the economic agents. To analyze an evolution of the views of leading scientists in the competition theory, who paid great attention to that topic, sounds reasonable with regards to historical experience relating to cyclicity of economic development. At the same time exists a necessity to highlight the negative aspects of competitive appearance. In consideration to dynamism of competitive relations development the main tendency of cooperation between business entities should be discovered by taking into account the changes of competitive environment due to global processes and differences of theirs legal regulation in EU countries and USA.*

Key words: *economic competition, competitive relations, competitive environment, globalization, business entity.*

Referances

1. Osipov V. S. Teoriya konkurentnogo vzaimodeystviya hozyaystvuyuschih sub'ektov: monografiya / V. S. Osipov. – M. : PALEOTIP, 2013.
2. Hayek F. A. Individualizm i ekonomicheskij porjadok [Elektronnyy resurs] / Tsentri gumanitarnykh tekhnologiy // Rezhim dostupu: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/6143/6148>.
3. Svetunkov S. G. Teoriya konkurentsii: abstraktnoe i idealizirovannoe / S. G. Svetunkov // Sovremennaya konkurentsia. – 2009. – № 4 (16). – s. 60-66.
4. Galchynskiy A. S. Konvergentniy rynek – metodologiya perspektivy / A. S. Galchynskiy // Ekonomika Ukrayiny. – 2014. – № 1. – s. 4-20.
5. Fylyuk G. M. Konkurentsia i monopoliya v epohu globalizatsiyi: monografiya / G. M. Fylyuk. – Zh.: Vid-vo ZhDU im. I. Franka, 2009. – 404 s.
6. Zombart V. Sovremennyiy kapitalizm / V. Zombart. – T. 3. – M.; L., 1930.
7. Lozovaya A. M., Advokatirovanie konkurentsii v sovremennyih usloviyah: napravleniya i perspektivy: monografiya / A. M. Lozovaya, V. V. Klimenko. – K. : Tsentri uchebnoy literatury, 2014. – 160 s.
8. Feschenko V. M. Doslidzhennya problem stanovlennya ta rozvitku rinkovogo gospodarstva v pratsyah ekonomistiv Ukrayini drugoyi polovyny XIX – pochatku XX st. : monografiya / V. M. Feschenko. – K. : KNEU, 2003. – 187 s.
9. Bunge M.: suchasniy diskurs / M. Bunge; [za red. V. D. Bazylevicha]. – K. : Znannya, 2005. – 697 s.
10. Dyba O. Vplyv globalizatsiyi na sotsialno-ekonomichniy stan Ukrayini / O. Dyba, E. Osadchiy // Rynek tsinykh paperiv Ukrayini. – 2014. – № 7. – s. 19-28.
11. Strategichni vyklyky XXI stolittya suspilstvu ta ekonomitsi Ukrayini: monografiya, u 3 t. – T. 3: Konkurentospromozhnist ukrayinskoyi ekonomiky / za red. V. M. Geytsya, V. P. Semynozhenka, B. E. Kvasnyuka. – K. : Feniks, 2007. – 556 s.
12. Gerasymenko A. G. Monopoliya ta ekonomichna vlada: istoryko-ekonomichniy analiz / A. G. Gerasymenko // Visnyk Kiyivskogo natsionalnogo torgovno-ekonomichnogo universitetu. – 2012. – № 3. – s. 23-35.
13. Gerasymenko A. G. Evolyutsiya teorii konkurentsii v istoriyi ekonomichnoyi dumki XVIII-XX st. / A. G. Gerasymenko // Visnyk Kiyivskogo natsionalnogo torgovno-ekonomichnogo universitetu. – 2009. – № 1. – s. 102-114.
14. Tolokonnikov A. Zapret na ogranichenie konkurentsii v Evrosoyuze / A. Tolokonnikov // Obozrevatel. – 2006. – № 12. – s. 70-78.
15. Ostafiy M M. Derzhavna pidtrymka pidpryemnytstva – efektyvniy mehanizm vplyvu na ekonomichni protsesy v suspilstvi / M. M. Ostafiy // Ekonomika, finansy, pravo. – 2014. – № 6. – s. 7-9.

РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОНКУРЕНЦИИ В УСЛОВИЯХ УСИЛЕНИЯ ПРОЦЕССОВ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Уманцев Ю. Н.

Доктор экономических наук, профессор кафедры экономической теории и конкурентной политики Киевского национального торгово-экономического университета.

Дуцкая А. С.

Аспирантка кафедры экономической теории и конкурентной политики Киевского национального торгово-экономического университета.

Аннотация. *Конкуренция между участниками рыночного пространства, как известно, является движущим фактором развития экономической системы и залогом ее прогрессивных изменений. Вопрос повышения конкурентоспособности национальной экономики при условиях распространения современного уровня глобализации приобретает все более весомое значение. Для осуществления успешной финансово хозяйственной деятельности субъектам ведения хозяйства важно проводить мониторинг конкурентной среды, в которой функционируют экономические агенты. Учитывая цикличность экономического развития, о чем бесспорно свидетельствует ретроспективный обзор исторического опыта, целесообразно проанализировать эволюцию взглядов на теорию конкуренции ведущих научных работников, которые уделяли данному явлению «львиную» долю внимания. При этом необходимо выделить имеющиеся негативные аспекты проявления конкуренции. Ввиду динамического развития конкурентных отношений между экономическими агентами, следует выделить основные тенденции взаимодействия субъектов предпринимательской деятельности с учетом изменений конкурентной среды в результате процессов глобализации и отличия их правового регулирования в странах ЕС и США.*

Ключевые слова: *экономическая конкуренция, конкурентные отношения, конкурентная среда, глобализация, субъект предпринимательской деятельности.*